

toare. Numele venit al acestei divinități (feminine sau masculine¹) este *Trumusiat(is)*, cu varianta *Tribusiat(is)*, cuvânt compus în care primul element ar conține numeralul « trei » și ar corespunde gr. τριπρόσωπος « cu trei înfățișări, cu trei fețe »². După romanizare, sanctuarul principal din Lâgole a aparținut lui Apollo, cum o dovedesc inscripțiile latine găsite în localitate³. În sprijinul atribuțiilor tămăduitoare ale divinității sint aduse mai multe argumente:

(1) Existența unor izvoare de ape minerale (sulfuroase), în jurul cărora apar în mod obișnuit culte religioase de natura amintită.

(2) Prezența, în inscripțiile votive, a epitetului *sainat-* (cunoscut și ca epitet al Reitei, zeița venetă de la Este), interpretat de majoritatea cercetătorilor drept « sanatrix ». Argumentul acesta trebuie primit cu toată prudența, deoarece singurul sprijin al explicației etimologice îl constituie asemănarea cu cuvântul latinesc care-i servește drept traducere convențională; de altfel, și această asemănare a devenit mai puțin evidentă din momentul în care semnul venit . | . a fost interpretat *i* și nu *h* (presupus indiciu al lungimii vocalei precedente)⁴.

(3) Natura obiectelor votive: s-au găsit, printre altele, reprezentări ale unor membre izolate, care ar putea fi membrele bolnave pentru care era invocat ajutorul divinității.

(4) Menținerea, în cultul creștin și în superstițiile populare din regiune, a unor particularități pe care le prezintă cultele păgâne.

Amplu informată, clar construită și accesibil expusă, lucrarea lui E. De Lotto, remarcabilă și prin bogăția și calitatea tehnică a ilustrațiilor, își va îndeplini desigur misiunea pentru care a destinat-o autorul: de a trezi sau a menține interesul față de stațiunea arheologică de la Lâgole⁵. Numeroase tezaure își așteaptă încă descoperitorii și cercetătorii.

I. Fischer

FR. SCHACHERMEYR, *Die ägäische Frühzeit (Kreta und Mykenai), IV. Bericht*, în *Anzeiger für die Altertumswissenschaft*, XIV, 1961, 3/4, col. 129—172.

Darea de seamă pe care o semnalăm aci este a patra din seria dedicată de prof. Schachermeyr lumii egeice preclasice, prin supunerea la un examen critic foarte competent a lucrărilor și chiar periodicelor privind această problemă, apărute între 1957—1961. Cele trei dări de seamă

¹ Pentru discuțiile purtate asupra acestei probleme, vezi G. B. Pellegrini, *Le iscrizioni venetiche*, Pisa (1956), p. 155.

² Cf. G. B. Pellegrini, *op. cit.*, p. 154—155; bibliografia ipotezelor emise asupra semnificației numelui, la J. Untermann, *Kratylos*, VI, 1961, 1, p. 4.

³ La p. 15, fig. 11, se reproduce o inscripție latină (*Apolini*), dar legenda vorbește de « lettere paleovenete » (corect la p. 43, într-un citat din G. B. Pellegrini).

⁴ În transcrierea epitetului, De Lotto își urmează sursele, ceea ce duce la numeroase variante nereale (*sahnat-*, *sainat-*); tot astfel, autorul citează numele *trumusiat-* sub diversele lui forme cazuale, vorbind de o zeiță *Tribusiatin* sau *Trumusiatei* (p. 11—12; corect la p. 43, într-un citat din G. B. Pellegrini). Pentru discuțiile suscitade de interpretarea cuvântului *sainat-*, vezi G. B. Pellegrini, *op. cit.*, p. 149.

⁵ Cît de necesară este o asemenea acțiune o dovedește faptul că, după ce o parte din localitate a fost acoperită de un lac de acumulare, fără cercetări arheologice prealabile, campania de săpături, începută în 1949 cu rezultate atât de încurajatoare, a fost întreruptă în 1953 din lipsă de fonduri, fără a fi reluată de atunci, cu excepția unei foarte scurte perioade, în august 1956. Cf. G. B. Pellegrini, *Atti dell'Ist. Veneto di scienze, lettere ed arti*, CXIX, 1960—1961, Cl. di sc. morali e lett., p. 382.

precedente au apărut în același periodic în vol. IV (1951), VI—VII (1953—1954) și X (1957). Împărțind materia în câteva capitole (Lucrări de caracter general; Creta; Grecia continentală; lumea insulară egeică și coasta ionică; articole din periodice asupra antichităților myceniene; Asia Anterioară și Levantul; legături cu Italia; migrații și, în sfârșit, începutul epocii fierului), Sch. depășește precum se vede, în chip cu totul justificat de altfel, tema strictă pe care o indică titlul dării de seamă, tocmai pentru că astăzi nimeni nu mai poate crede că primele începuturi ale culturilor străvechi din Grecia și din Egeea ar putea fi înțelese fără indiscutabilele legături cu Asia Anterioară. Ceea ce, de altfel, nu-l duce pe profesorul de la universitatea din Viena dincolo de limitele competenței sale, deoarece se știe că el îmbrățișează cu tot atita pătrundere atît problemele lumii clasice cît și pe acelea ale lumii preclasice grecești, ale cărei strînse legături cu Asia Anterioară încă din epoca neolitică au fost subliniate și de el într-o serie de lucrări.

Este de la sine înțeles că o asemenea dare de seamă despre numeroase alte lucrări — peste 50 de volume și studii speciale, pe lângă nenumărate alte articole semnalate! — nu poate fi examinată după criteriile obișnuite ale unei recenzii, așa încît ne vom mulțumi să semnalăm aci câteva dintre problemele asupra cărora Sch. își spune punctul său de vedere.

Iată, de pildă, critica formulată împotriva unora dintre concluziile lui L. R. Palmer în cartea *Mycaeneans and Minoans. Aegean Prehistory in the Light of the Linear B Tablets* (London, 1961): apreciind contribuția pozitivă adusă de Palmer la lectura unora dintre texte (căci lui i se datorește lectura λαβουριτοιο în loc de *dapuritoio*), Sch. nu poate fi de acord cu coborîrea de la 1400 la 1200 î.e.n. a datei distrugerii sălii tronului de la Knossos, și mai ales respinge categoric afirmația că luvii ar fi invadat și ocupat Creta pe la 1700 și că limba tabletelor cu scriere liniară A ar fi limba lor. Elementele pe care Palmer le consideră luvice, nu sînt altceva — spune Sch. — decît elemente comune substratului preindo-european, care — dacă a fost înlocuit de luvii în Anatolia — nu a fost înlăturat în Creta decît de migrațiile grecești (1470, 1400 și sec. XI î.e.n.).

În funcție de aceiași luvii din Asia Mică își îndreaptă Sch. săgețile și asupra unora dintre ipotezele și concluziile lui A. Goetze (*Kulturgeschichte Kleinasiens*, în *Handbuch d. Altunterswissenschaft*, III). Critica este pe de o parte îndreptată asupra faptului că și în a doua ediție a acestei lucrări problemele privind preistoria Asiei Mici sînt cu totul insuficient tratate, bibliografia fiind de altfel învechită mai ales în urma publicării descoperirilor excepționale făcute în ultimii ani, iar pe de altă parte împotriva rolului primordial acordat luvilor în culturile Bronzului timpuriu. În stadiul actual al cunoștințelor noastre, nimeni nu poate ști, spune Sch., dacă prima apariție a luvilor aci se situează la începutul culturilor Bronzului timpuriu vest anatolian sau chiar la începutul Chalcoliticului tîrziu (specia ceramică cu luciu închis). Totodată este greșit să se afirme — cum face Goetze — că în regiunea egeică numele cu -ss- și cu -nt- corespund cu răspîndirea culturii timpurii helladice, deoarece aceleași sufixe și rădăcini se întîlnesc în numirile geografice din Peninsula Balcanică, Ungaria, Italia și în parte chiar în sudul Franței și în Spania. Dacă aceste sufixe ar fi atribuite luvilor, atunci s-ar ajunge la concluzii cu totul imposibile. În realitate, arată Sch., aceste sufixe aparțin unui strat mai vechi, preindo-european și au fost încorporate de luvii năvălitori în Anatolia, în limba lor amestecată, împreună cu multe alte bunuri lingvistice mediteraneene.

Apreciind valoarea incontestabilă a rezultatelor săpăturilor conduse de Vl. Miloječić în Tesalia, pentru precizarea succesiunii diferitelor culturi neolitice — săpături la care a participat și Sch. cîva timp, — el își exprimă îndoiala asupra valabilității absolute a succesiunii stratigrafice indicate de Miloječić pentru neoliticul tîrziu, chiar dacă deocamdată și el are impresia că această succesiune este la ora actuală cea mai verosimilă. În orice caz Sch. nu este de acord cu terminologia folosită de Miloječić, și în special cu denumirea de « Presesko » dată unei

faze situate între « Protosesklo » și Sesklo — obiecție firește justificată, deoarece « Presesklo » nu poate fi decât *înainte* de primul (Proto)Sesklo. De aceea Sch. propune să se folosească termenii « Protosesklo » pentru prima jumătate a neoliticului de la Sesklo și Sesklo pentru perioada ceramicii pictate.

Rezultatele ultimelor cercetări privind neoliticul din Asia Mică — unde s-a descoperit și o cultură neolitică preceramică — sînt pe drept cuvînt apreciate de Sch. ca o nouă dovadă a rolului primordial pe care această regiune l-a avut în răspîndirea culturii neolitice în Peninsula Balcanică, confirmînd astfel teze mai vechi, dezvoltate și de Sch. într-o serie de lucrări, dintre care cea mai corespunzătoare a fost *Die ältesten Kulturen Griechenlands*. Aceste rezultate dovedesc încă o dată că atît cultura Sesklo din Grecia, cît și regiunile din Balcani legate de ea nu erau în vremea aceea altceva decît « provincii marginale ale înaintatei civilizații a Asiei Mici ».

Săpăturile colectivului condus de R. Braidwood în Irak și în Siria (R. Braidwood — Bruce Howe, *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*, 1960 și R. Braidwood—Linda Braidwood, *Eccavations in the Plain of Antioch*, I, 1960) au adus și ele la lumină fapte deosebit de importante, putîndu-se preciza acum că neoliticul preceramic din Asia Anterioară se întinde într-o regiune începînd de la Ierichon, prin Mesopotamia și pînă în centrul Asiei Mici (și de altfel putem aminti că neolitic preceramic s-a găsit și în Cipru). Unele așezări (ca de pildă aceea de la Amq, în Siria) sînt importante și pentru preistoria Mediteranei, deoarece diferite bunuri culturale ajunse spre vest dar plcate din Asia Anterioară pot fi acum mai bine precizate din punct de vedere cronologic. Sch. nu este însă de acord cu datele prea înalte stabilite prin C-14, dar, dacă le acceptăm pe acelea indicate pentru neoliticul european pe baza aceleiași metode, cred că trebuie să le primim și pe acestea. Nouă nu ni se pare exagerată de altfel data de 5500 i.e.n. pentru neoliticul de la Iarmo, de vreme ce și neoliticul vechi din Cilicia și din alte zone ale Asiei Mici a fost datat înainte de 6000 — iar recent chiar pentru descoperiri neolitice din Grecia s-au indicat date în cuprinsul mileniului VI i.e.n.

Unei critici severe este supusă cartea lui T. Burton Brown, *Early Mediterranean Migrations, an essay in archaeological interpretation* (Manchester, 1959). Necunoscînd toate materialele referitoare la epoca pe care o discută, autorul acestei cărți dă « o imagine greșită relațiilor de schimb din lumea veche ». El nu admite nici influențe din afară, nici dezvoltări culturale paralele, ci exclusiv migrații, poziție pe care Sch. o combate cu toată dreptatea, căci acestea din urmă nu pot constitui singura explicație a atîtor fenomene de istorie culturală. Pe de altă parte, după T. B. Brown, toate migrațiile în zona Mediteranei Orientale (inclusiv Egiptul) ar fi pornit din Caucaz și din Nordul Persiei sau cel puțin ar fi trecut pe aci în drumul lor spre sud-vest. Aci în nord-est ar fi fost leagănul « Protogrecilor » și pînă și Celții și elementele esențiale ale culturii La Tène ar avea aceeași origine!

În sfîrșit, mai amintim și poziția categoric negativă pe care o ia Sch. față de unele teze formulate de F. Cassola (*La Ionia nel mondo miceneo*) în privința migrației ionice. Cercetătorul italian socotește că n-a existat niciodată o asemenea migrație, căci ocuparea insulelor și a coastei apusene a Asiei Mici s-a făcut aproape exclusiv încă din epoca miceniană. Numai dorienii ar mai fi pătruns aci după prăbușirea lumii miceniene. Argumentele invocate de Sch. împotriva acestor teze sînt hotărîtoare. În primul rînd trebuie să se fiină seama chiar de rezultatele cercetărilor arheologice, care arată că pe la 1200 la Milet a fost o catastrofă cumplită și că repopularea acestei zone s-a făcut abia în perioada protogeometrică. La Smirna viața grecească începe abia cu această perioadă. Totuși Cassola socotește că ionenii s-au format chiar în Ionia și de aci au răspîndit o serie de elemente noi, peste insule, pînă în Attica. Dar este absolut exclus, spune Sch., ca filele ionice să fi fost transplantate din Ionia în Attica, deoarece filele au fost introduse întotdeauna din Grecia în colonii. Dacă s-ar admite că filele

s-au născut în Ionia și de aci au fost ulterior transplantate în Attica, atunci ar trebui admis că Attica a fost recolonizată de ionieni. De aceea întreaga construcție a lui Cassola este respinsă și, credem, pe bună dreptate.

Puținele observații și scurtele rezumate parțiale de mai sus nu pot da însă o imagine completă a bogăției de fapte, ipoteze și concluzii discutate, respinse, împărtășite, completate sau emise de Sch. în cele peste 20 de pagini pe două coloane ale textului său, care se citește nu numai cu cel mai viu interes, dar și cu reală plăcere.

Vladimir Dumitrescu

J. M. COOK, R. V. NICHOLLS, J. K. ANDERSON, JOHN BOARDMAN, *Old Smyrna 1948—1951*, în «The Annual of the British School at Athens», 53—54, 1958—1959, p. 1—181, pl. 1—44.

Între 1948—1951 o expediție anglo-turcă, sub conducerea prof. J. M. Cook și a prof. Ekrem Akurgal, a întreprins săpături arheologice lângă Bayrakli, în ruinele vechii Smirna. Cu un personal științific de prima mână, care a dirijat eficient lucrările, s-au putut cerceta într-un timp scurt — am putea spune record — principalele probleme pe care le pune așezarea. După o scurtă etapă de studiu a materialelor, s-a trecut la publicarea rapoartelor definitive, dintre care prima serie vom încerca s-o prezentăm în rândurile care urmează.

Importanța așezării de la Bayrakli ca obiectiv arheologic este considerabilă. Din informațiile autorilor antici și după observațiile și cercetările de teren mai vechi, se știe că Smirna grecească a fost de două ori întemeiată. Primul oraș, datînd din timpul migrației eline-ioniene, s-a așezat în partea de nord a golfului Smirna, pe un promontoriu lângă actualul sat Bayrakli. Această veche Smirnă, înfloritoare în sec. VII î.e.n., a fost distrusă din temelii de regele Alyattes al Lydiei la sfîrșitul aceluiași secol. Noua Smirnă a fost întemeiată mai tîrziu, în epoca lui Alexandru cel Mare, în partea de sud a golfului. Astfel, promontoriul de lângă Bayrakli, pe lângă avantajul pe care îl prezintă de a fi actualmente nelocuit, putînd fi cercetat nestîngherit, oferă posibilitatea unor săpături executate direct în nivelele arhaice ale orașului, anterioare cuceririi lidiene. În felul acesta, la Smirna se poate studia amplu originea și dezvoltarea unui mare centru grecesc arhaic din Grecia asiatică. Materialele descoperite aici beneficiază de un *terminus ante quem* constituit de nivelul de distrugere al cuceririi lidiene.

Săpăturile au fost executate cu toată exigența pe care progresele metodei stratigrafice o cer. În rapoartele prezentate se remarcă de la prima vedere concepția clară după care s-au urmărit obiectivele și acuratețea lucrului. S-au obținut observații numeroase, precise, ușor verificabile pe planurile și fotografiile prezentate.

În raportul introductiv, prof. J. M. Cook, după o scurtă descriere geografică a stațiunii, expune istoricul orașului după izvoarele istorice (exemplar studiate de J. C. Cadoux în cartea sa *Ancient Smyrne*) și cele arheologice. Cel mai vechi nivel de la Smirna este protogeometric (resturile din epoca bronzului timpuriu nu au legătură cu locuirea greacă), datîndu-se în jurul anului 1000 î.e.n. Acest nivel este contemporan cu cel mai vechi nivel grecesc descoperit la Milet, dovedind astfel că așezările ioniene de pe coasta Asiei Mici au apărut în epoca protogeometrică. Orașul se dezvoltă repede. Se construiește prima incintă fortificată în a doua jumătate a sec. IX, urmată, după un secol, de a doua. Către sfîrșitul veacului VIII, se semnalează